

JEAN-CHRISTIAN PETITFILS
coordonator

VERSAILLES

VISUL DE AUR AL FRANȚEI

traducere din limba franceză de
INES HRISTEA

AUTORI:

Jean-Claude Le Guillou • Gérard Sabatier
Jean-Paul Desprat • Alexandre Maral
Camille Pascal • Philippe Delorme • Hélène Delalex
Mathieu Da Vinha • Thierry Sarmant
Jean-Vincent Bacquart • Isabelle Aristide-Hastir
Antoine Boulant • Yves Carlier
Charles-Éloi Vial • Laurent Theis • Claire Bonnotte Khelil
Jean Sévillia • Fabien Oppermann

CUPRINS

Cuvânt-înainte de Jean-Christian Petitfils.....	5
1. Alegerea Versailles-ului de Jean-Claude Le Guillou.....	25
2. Simbolistica Versailles-ului de Gérard Sabatier.....	43
3. Versailles, palatul amorurilor regale de Jean-Paul Desprat.....	64
4. Mariajul secret al lui Ludovic al XIV-lea de Alexandre Maral.....	81
5. Secretele din Parc aux Cerfs de Camille Pascal.....	91
6. Potcovarul și fantoma de Philippe Delorme.....	107
7. Comploturi, intrigi politice și conciliabule la Versailles de Jean-Christian Petitfils.....	123
8. Afacerea Colierului de Jean-Christian Petitfils.....	138

9. În spatele cortinei. „Mașinăria“ Versailles-ului de Hélène Delalex.....	153
10. „Tulburările“ de la Curte de Mathieu Da Vinha.....	173
11. Versailles-ul și diplomația lui secretă de Thierry Sarmant	190
12. Francmasoneria, regele și Versailles-ul de Jean-Vincent Bacquart	204
13. Maria Antoaneta și Fersen de Isabelle Aristide-Hastir	214
14. Octombrie roșu de Antoine Boulant	227
15. Versailles-ul în timpul Revoluției de Yves Carlier.....	235
16. Napoleon și Versailles-ul de Charles-Éloi Vial.....	245
17. Naționalizarea Versailles-ului, opera lui Ludovic-Filip de Laurent Theis.....	255
18. Fantomele Comunei de Claire Bonnotte Khelil	271
19. Tratatetele de la Versailles de Jean Sévillia.....	281
20. Republica lui de Gaulle și piesele de mobilier regal de Fabien Oppermann.....	295
21. Fantomele Trianon-ului de Jean-Christian Petitfils.....	311
Note biografice.....	325

1. ALEGEREA VERSAILLES-ULUI

Ca licențiat în Arte Frumoase și Arte Decorative și ca persoana care a îmborsărit sensibil cunoștințele despre istoria palatului, Jean-Claude Le Guillou a fost omul potrivit pentru a ne face să înțelegem de ce Ludovic al XIV-lea, sedus în tinerețe de elegantul edificiu din cărămidă al tatălui său, a dezvoltat o pasiune din ce în ce mai ardentă pentru acest loc, a inițiat primele lucrări, apoi, lăsându-se antrenat de transformările neîncetate și în ciuda reticențelor manifestate de anturajul său, nu a mai renunțat nici o secundă să tot extindă și să-și înfrumusețeze palatul.

2. SIMBOLISTICA VERSAILLES-ULUI

Gérard Sabatier, profesor emerit la mai multe universități, mare specialist în istorie culturală și reprezentări, s-a aplecat cu finețe și erudiție asupra complexe probleme a unei lecturi simbolice a grandioasei opere a lui Ludovic al XIV-lea, punând accentul pe formulările succesive ori cu ramificații împletite – imaginarul apolinic, tematica solară, narativul mitologic colorat cu un conținut realist și războinic – și avertizându-ne asupra excesului de interpretări alegorizante sau inițiatice ale anumitor autori, adesea deconectate de la realitățile istorice.

3. VERSAILLES, PALATUL AMORURILOR REGALE

În mod cert, există o relație esențială, cvasi-existențială, între Versailles și amorurile regale, asta încă din vremea micului palat unde Ludovic al XIV-lea o primea, în secret, în 1663, pe tânăra lui metresă Louise de La Vallière, și până la madame du Barry, cea din urmă favorită a lui

Ludovic al XV-lea, fără să le uităm pe madame de Montespan, mademoiselle de Fontanges, madame de Maintenon, din vremea lui Ludovic al XIV-lea, și nici pe surorile de Nesle – între ele aflându-se și flamboaianta ducesă de Châteauroux –, iar apoi pe Jeanne-Antoinette Poisson, înnobilită marchiză de Pompadour de următorul rege. Toate aceste relații au născut nenumărate intrigă, anecdote pitorești și savuroase, dar și schimbări de apartamente, în funcție de importanța mai mică sau mai mare a amantei regale. Iată ce ni se arată în acest capitol, bine documentat de Jean-Paul Desprat, doctor în drept, autorul a circa treizeci de romane, eseuri, biografii istorice din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, printre care și o lucrare dedicată doamnei de Maintenon.

4. MARIAJUL SECRET AL LUI LUDOVIC AL XIV-LEA

Dintre marile mistere ale Versailles-ului, acela al mariajului secret al lui Ludovic al XIV-lea cu văduva Scarron, devenită marchiză de Maintenon, a făcut să curgă multă cerneală și a suscitad numeroase controverse. Dar cum s-au petrecut lucrurile în realitate? Curator la Muzeul Național al Palatelor Versailles și Trianon, director al Centrului de Cercetare al palatului, Alexandre Maral, căruia îi datorăm cea mai recentă biografie a doamnei de Maintenon, ne-a oferit aici soluția cea mai apropiată de realitate – asta după ce a cântărit toate argumentele.

5. SECRETELE DIN PARC AUX CERFS

Ajuns în jurul vârstei de cincizeci de ani, Ludovic al XV-lea n-a mai întreținut raporturi intime cu marchiza

de Pompadour, dar s-a trezit muncit de demonul furios al infidelității. Ca atare a pornit în căutarea unor aventuri rapide și facile. Sub înalta supraveghere a Doamnei de Pompadour și cu concursul activ al lui Lebel, primul valet de cameră al regelui, a fost constituită o rețea de gonaci. Așa s-a ajuns la povestea, deloc strălucitoare, din Parc de Cerfs, această zonă de pe domeniul Versailles-ului, aflată la est de Eau des Suisses, acolo unde, într-o clădire elegantă, a defilat un întreg lot de tinere Venus din lumea demimondă, majoritatea dintre ele deja angajate în „sistemul” de aventuri galante, altele, pe cale să ajungă acolo, pentru a-l „servi” pe Majestatea Sa. Profesor de istorie, consilier de Stat, vechi colaborator al președintelui Sarkozy la Palatul Élysée și al lui Jean Castex, la Matignon, eseist și romancier de succes, dar și un mare connoisseur al Versailles-ului lui Ludovic al XV-lea, Camille Pascal a analizat această sulfuroasă și misterioasă „întreprindere”, dincolo de mituri și fantasme.

6. POTCOVARUL ȘI FANTOMA

Printre zecile de mii de persoane care au frecventat Curtea de la Versailles, au existat și unii indivizi ciudați, uneori marginali, care s-au remarcat, suscitând curiozitate, interes ori emoție. Philippe Delorme, istoric, jurnalist, director de reviste, autorul a mai bine de patruzeci de lucrări despre dinastiile suverane și diferite destine de excepție, ne-a prezentat trei astfel de exemple: François Michel, potcovar din Salon-de-Provence, care a pretins că deținea un secret pe care nu putea să i-l împărtășească decât lui Ludovic al XIV-lea în persoană; Jean Boudin¹,

---

¹ În limba franceză, *boudin* înseamnă „cârnat” (n.tr.).

primul doctor al marelui Delfin („Cârnat și la trup, și cu numele“, după cum s-a exprimat cu răutate Saint-Simon), pasionat de alchimie, care a „patronat“ cel puțin doi căutători de aur, convinși că puteau să repună pe linia de plutire finanțele regatului; și empiricul Brun sau Lebrun, plecat din Marsilia și ajuns până la patul regelui muribund, ca să-i dăruiască acestuia un elixir pretins miraculos.

7. COMLOTURI, INTRIGI POLITICE ȘI CONCILIABULE LA VERSAILLES

Din 1682 înainte, dacă Ludovic al XIV-lea a ținut să concentreze Curtea la Versailles, să facă din acest loc teatrul puterii și al guvernării regatului, asta s-a întâmplat deoarece suveranul se temea de intrigile înaltei aristocrații, de tropismele ei complotiste și de sejururile ei prelungite prin palatele din provincie, unde această elită reușea să scape de sub supravegherea sa. Totuși, după cum am arătat în acest capitol, Ludovic al XIV-lea n-a reușit un succes deplin. La finalul domniei, în perspectiva succesiunii, comploturile, intrigile politice și conciliabulele erau în floare. Sub următorii doi suverani, focul reacției aristocratice s-a răspândit năvalnic, până la deznodământul cunoscut.

8. AFACEREA COLIERULUI

Arestarea, pe 15 august 1785, în Galerie des Glaces, a cardinalului Louis de Rohan, prinț al Sfântului Imperiu, mare capelan al Franței și episcop de Strasbourg, urmată de încarcerarea în Bastilia și de procesul desfășurat în fața parlamentului din Paris, a declanșat celebra Afacere a Colierului, ale cărei consecințe politice, pentru monarhia franceză, aveau să fie de o extremă gravitate, ajungând să

se numere printre cauzele Revoluției. În afacere au fost implicate mai multe persoane: madame de la Motte și magicianul Cagliostro, în vreme ce regina Maria Antoaneta a fost, din păcate, compromisă. Iată afacerea judiciară pe care m-am străduit s-o reconstitui în acest capitol.

9. ÎN SPATELE CORTINEI. „MAȘINĂRIA“ VERSAILLES - ULUI

În perioada Vechiului Regim, Versailles-ul a fost un soi de teatru: suita de apartamente mărețe reprezenta scena pe care se desfășura spectacolul Curții. Restul, apartamentele de mai mici dimensiuni, cu camerele lor somptuoase și rafinate, nenumăratele cabinete, spațiile private ale regelui ori ale reginei, pasajele, coridoarele, mezaninurile inferioare și superioare, scările ascunse, toate acestea alcătuiau culisele în care funcționa „mașinăria“.

În calitatea sa de conservator al patrimoniului „Mobilier și obiecte de artă“ de la Muzeul Național al palatelor Versailles și Trianon, însărcinată în special cu apartamentul Mariei Antoaneta, Hélène Delalex a fost cea mai în măsură să ne călăuzească în descoperirea acestui „univers paralel“, obscur și secret, și să ne arate cum preponderența din ce în ce mai marcată a spațiilor private, în detrimentul celor publice, la Curtea din secolul al XVIII-lea, a amenințat echilibrul fragil al societății de la Curte.

10. TULBURĂRILE DE LA CURTE

Mathieu Da Vinha, director științific la Centrul de Cercetare al palatului și doctor în istorie, cu o teză pe tema *Valeții de cameră ai lui Ludovic al XIV-lea*, a explorat în acest capitol fața întunecată a Curții de la Versailles. Acest palat,

spațiu de înalt rafinament, de reprezentare culturală și artistică, a fost și un spațiu al tulburărilor de ordin material: furturi de bijuterii, de argintărie ori de porțelanuri de Sèvres... La care s-au adăugat și tulburări criminale – due-luri, morți misterioase (cadavre pescuite din iazurile dim-prejur) –, dar și unele din sfera moravurilor – pasiuni excesive pentru diferite jocuri, beții, violuri, „vicii italiene“ (practica sodomiei), banalizarea adulterului... Iar în aceste tulburări au fost implicate toate păturile sociale.

11. VERSAILLES-UL ȘI DIPLOMAȚIA SECRETĂ

Alături de diplomația oficială, de audiențele acordate ambasadorilor și de recepții, la Versailles a existat și o diplomație secretă sau discretă, care a fost întotdeauna preferată de regii Franței. Thierry Sarmant, arhivist paleograf, doctor al Universității Paris Panthéon-Sorbonne și conservator la Arhivele Naționale, ne-a ajutat în acest capitol să descoperim tainele acestei lumi secrete, birourile, funcționarii, agenții, spionii, fără a omite nici tribulațiile diplomației paralele, printre care figurează, desigur, ceea ce, sub Ludovic al XV-lea, a primit denumirea „Secretul regelui“, dar despre care nu s-a aflat decât un secol mai târziu, în 1866.

12. FRANCMASONERIA, REGELE ȘI VERSAILLES-UL

Și azi mai există încă multe întrebări și mistere legate de francmasoneria din perioada Vechiului Regim, în particular legate de intimitatea Curții. Francmasoneria, născută în Anglia, a apărut în Franța datorită influenței Stuarzilor care au emigrat la începutul secolului al XVIII-lea și s-a dezvoltat datorită acțiunilor a doi mari maestri, ambii prinți

de sânge, Louis de Bourbon-Condé, conte de Clermont, apoi Louis-Philippe d'Orléans, viitorul Philippe Égalité, acesta aflându-se în funcția de conducere în 1773, la momentul când Marea Lojă s-a transformat în Marele Orient al Franței. Dar ce influență a exercitat realmente francmasoneria și cine dintre cei de la Curte au devenit membri? Ludovic al XV-lea, Ludovic al XVI-lea, contele d'Artois, viitorul Carol al X-lea? Majoritatea membrilor făceau parte din aristocrație? Ancheta, pe acest subiect, a fost condusă de Jean-Vincent Bacquart, editor, istoric, doctorand și specialist în acest domeniu.

13. MARIA ANTOANETA ȘI FERSEN

Natura relațiilor dintre regina Maria Antoaneta și contele suedez Axel de Fersen, înalt, frumos, elegant, cu alură marmoreană, a rămas un mister. Au fost prieteni sau amaniți? Circa șaizeci dintre scrisorile lor secrete, codate și ascunse în diverse locuri, au supraviețuit și se găsesc la Arhivele Naționale. De acest subiect s-a ocupat Isabelle Aristide-Hastir, expert în titluri nobiliare, conservator de patrimoniu în cadrul Arhivelor Naționale, cea care a supervizat recentul proces de decriptare din proiectul REX, proiect ce a reunit forțele Arhivei Naționale și cele ale Centrului de Cercetare asupra Conservării din subordinea Muzeului Național de Istorie Naturală.

14. OCTOMBRIE ROȘU

Ca doctor în istorie și autor al mai multor lucrări consacrate Revoluției, Antoine Boulant a descris în acest minufios și emoționant capitol, dincolo de mituri și legende, traumatizantele zile de 5 și 6 octombrie 1789: în prima

seară, la Versailles a descins o mulțime alcătuită din câteva mii de femei din popor și de răsculați înarmați cu securi, seceri, topoare, târnăcoape și puști; apoi, în dimineața următoare, palatul a fost luat cu asalt. Cum clădirea a fost prost apărată de soldații marchizului de La Fayette, ea a devenit scena unui masacru: mulțimea a cerut executarea Mariei Antoaneta și retragerea resemnată a regelui, care a fost forțat să se întoarcă în Paris.

15. VERSAILLES-UL ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI

„Încercați să-mi păstrați bietul Versailles“, i-a spus regele contelui de Gouvernet, pe 6 octombrie 1789, când și-a părăsit domeniul. E adevărat că palatul n-a fost distrus, după arestarea familiei regale în Varennes, în schimb a fost pus sub sechestru. Atunci au început jafurile și furturile. Busturile din La Cour de Marbre au fost luate, unele opere calificate drept simboluri ale „feudalității“ au ajuns pe piață, fiind înstrăinate în cadrul așa-numitelor „vânzări revoluționare“, cu intenția ca palatul să fie transformat într-o instituție de educație națională ori în muzeu. În ceea ce privește grădinile, ele au fost devastate, apoi preschimbate în grădini de legume. Yves Carlier, conservator general de patrimoniu și director-adjunct al Palatului, ne-a revelat în detaliu nefericirile îndurate de locuința regilor, în perioada Revoluției.

16. NAPOLEON ȘI VERSAILLES-UL

Privind Versailles-ul de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când palatul era în cea mai mare măsură abandonat, se pare că Napoleon, un copil al Revoluției, a avut sentimente împărțite, după cum ne-a demonstrat în acest capitol

Charles-Éloi Vial, expert în titluri nobiliare, doctor în istorie și conservator la Biblioteca Națională a Franței. Indiscutabil sedus de palat, Napoleon a ordonat ca acesta să fie din nou mobilat, a cumpărat la loc parcelele din parc care între timp fuseseră vândute și a umplut din nou cu apă Le Grand Canal. Totuși a ezitat să refacă toate fațadele ce dădeau spre oraș, în stilul neoclasic al Pavilionului Gabriel, finalmente (și din fericire), din lipsă de bani, abandonând acest proiect. Napoleon s-a preocupat în mod deosebit de amenajarea Micului și Marelui Trianon, mobilându-le pe ambele pentru sine și pentru împărăteasa lui, Marie-Louise. Cel din urmă sejur al lui Napoleon la Versailles s-a petrecut în martie 1813, la scurt timp după revenirea din campania din Rusia.

17. NAȚIONALIZAREA VERSAILLES-ULUI, OPERA LUI LUDOVIC-FILIP

Printre domeniile atribuite noului rege al francezilor, prin legea din 2 martie 1832, în mod natural s-a aflat și Versailles-ul. Însă prințul nu păstrase, din perioada tinereții, amintiri prea plăcute legate de acest palat. Și-atunci, ce să facă? Lui Ludovic-Filip i-a venit ideea să instaleze aici un vast muzeu dedicat „Tuturor gloriilor Franței”. Aceasta era perioada în care disciplina istoriei se afla în plin avânt, fiind legată de conceptul de națiune. Laurent Theis, normalist, istoric, editor și critic, autorul, în mod special, al unei remarcabile biografii a lui François Guizot, ne-a relatat această aventură ce avea să salveze Versailles-ul de la ruină și abandon.

18. FANTOMELE COMUNEI

Claire Bonnotte Khelil, doctor în istoria artei de la Universitatea Paris-Nanterre, licențiată a cursurilor superioare

ale École du Louvre, colaborator științific la palatul Versailles, a abordat în acest capitol perioada tragică și frământată pe care domeniul a traversat-o în timpul Războiului din 1870, al Comunei din Paris și al începutului celei de-a Treia Republici: ocupația prusacă, proclamarea Imperiului German pe 18 ianuarie 1871, instalarea în palat a deputaților, senatorilor și miniștrilor, încarcerarea în Orangerie a mii de comunarzi, consiliile de război ținute în La Grande Écurie, procesul Bazaine de la Marele Trianon. O povară grea pe memoria Versailles-ului!

19. TRATATELE DE LA VERSAILLES

Jean Sévillia, eseist și bine-cunoscut istoric, cronicar la *Figaro Magazine* și membru al consiliului științific al publicației *Figaro Histoire*, a scos în relief, în acest capitol, importanța Versailles-ului ca loc în care s-au semnat zeci de tratate dintre cele mai importante, începând cu primul, așa-numitul „Tratat de Jouy”, semnat în 1756, prin care s-a concretizat revoluția diplomatică și acordul dintre Ludovic al XV-lea și Maria-Tereza a Austriei, și încheind cu ultimul, cel din 1919, prin care s-a pus capăt Primului Război Mondial, trecând prin tratatul din 1783, prin care a fost recunoscută independența Americii, și prin cel preliminar, din 1871, ulterior înfrângerii umilitoare a lui Napoleon al III-lea.

20. REPUBLICA LUI DE GAULLE ȘI PIESELE DE MOBILIER REGAL

Se știe că, începând din 1871, Versailles-ul a găzduit ședințele extraordinare ale Parlamentului și a fost întrebuințat pentru primirea, cu pompă, a șefilor de stat străini.

În anii '60 ai secolului XX, Charles de Gaulle a conceput un proiect și mai ambițios, ce a constat în amenajarea aripii sudice a Marelui Trianon, capodopera lui Hardouin-Mansart, pentru oaspeții de seamă, și a aripii nordice, pentru recepții. Și și-a dorit chiar să instaleze la Versailles și președinția Republicii. Nimeni altcineva în afara lui Fabien Oppermann, fost elev la École des Chartes și la Institut du Patrimoine, specialist în domeniul Versailles în epoca modernă, n-ar fi fost mai potrivit să ne povestească detaliile acestei aventuri.

21. FANTOMELE TRIANONULUI

Oare domeniul pe care se găsesc Versailles-ul și Trianonul este bântuit? Cartea aceasta, dedicată aspectelor celor mai secrete și misterioase, trebuia neapărat să abordeze subiectul. Printre relatările cele mai bizare, dar și mai bine documentate, se găsesc cele oferite de două profesoare universitare englezoaice, Annie Moberly și Eleanor Jourdain, care au dat asigurări că, în august 1901, subit, au fost proiectate într-un univers paralel și că au trăit fenomenul „bântuirii” în grădina Micului Trianon. Confruntând curioasele lor relatări cu datele istorice, am încercat să analizez situația ținându-mă cât mai aproape de mărturiile lor: iată o afacere ciudată, despre care se mai vorbește încă, la peste un secol distanță.

*

Cât de mult s-a progresat în șaiszeci de ani! Grație subvențiilor acordate de Ministerul Culturii și eforturilor conducerii instituției numite L'Établissement Public du Chateau, du Musée et du Domaine National de Versailles, fondată în 1995, ample lucrări de renovare au fost întreprinse

în grădini și la nivelul fațadelor, astfel încât acest ansamblu arhitectural inimitabil să-și redobândească strălucirea. Datorită acțiunii conservatorilor, dar și mecenatului și eforturilor neobosite ale Société des Amis de Versailles, piese de mobilier, tablouri, opere de artă de toate felurile au fost reintegrate în palat, în număr mare. Din fericire, azi suntem departe de Versailles-ul trist și deprimat cunoscut de remarcabilul și prolixul Pierre de Nolhac, conservator între anii 1892 și 1919!

La rândul lor, cercetările istorice au făcut progrese substanțiale, în special datorită Centre de Recherche du Château de Versailles, care a fost creat în 2004 și însărcinat să studieze situl ca loc al puterii și al civilizației curtențești, împreună cu Arhivele Departamentale din Yvelines, cu Biblioteca Municipală din Versailles, cu Centrul de Muzică Barocă din Versailles, cu Școala Națională de Peisagistică din Versailles și cu Academia Spectacolului Ecvestru. Reviste de înaltă calitate, precum *Versalia. Revue de la Société des Amis de Versailles* ori *Le Château de Versailles*, destinate unui public mai larg, au făcut cunoscute cele mai recente descoperiri. Astfel, în mod progresiv, umbrele s-au risipit, misterele s-au estompat, secretele s-au revelat, asemenea luminii blânde din zorii zilei, ce izbucnește din ceața parcului și dezvăluie finețea arhitecturală și frumusețea amuțitoare a acestui grandios și magnetic „palat fermeat“, dedicat, pe bună dreptate, „Tuturor gloriilor Franței“.